

edebiyatçılarından Rıza Tevfik, Tanzi-mat'la birlikte şiir ve edebiyat dahil he-men her alanda Batılılaşma'nın başladığı bir dönemde Encümen-i Şuarâ mensuplarının eski şiiri yeniden canlandırma gayretlerini boş bir çaba olarak değerlendiren Ahmet Hamdi Tanpınar da topluluğu eski şiirin son seçkin zümresi olarak görür. Encümen-i Şuarâ müdavimleri, asırlar boyunca yavaş yavaş oluşmuş bir şiir estetiğine zarar vermeden yenileşmeyi denemişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hersekli Ârif Hikmet Bey, *Divan* (haz. İbnülemin Mahmud Kemal), İstanbul 1335, hazırlayanın girişi, s. 18-22; İbnülemin, *Kemâlî'l-hikme*, İstanbul 1327; a.mlf., *Son Asır Türk Şairleri* (Encümen-i Şuarâ mensubu şairlerin biyografilerinde); İbrahim Necmi [Dilmen], *Târîh-i Edebiyyât Dersleri*, İstanbul 1338, II, 74, 120-130; İsmail Habib [Sevük], *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s. 360-372; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1967, s. 227-237; Banarlı, *RTET*, II, 973-975; Metin Kayahan Özgül, *Hersekli Arif Hikmet*, Ankara 1987, s. 8-23; a.mlf., *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfili Olarak Encümen-i Şuara* (doktora tezi, 1988), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DİA

The ENCYCLOPAEDIA of ISLAM

Leiden'de yayımlanan
İslâm dini, kültürü, tarihi
ve coğrafyasına dair ansiklopedi.

Avrupa'da Müslümanlık ve İslâm dünyası hakkında yayımlanan ilk ansiklopedinin, Barthélemy de Herbelot'nun Doğu'yu çeşitli yönleriyle alfabetik maddeler halinde incelediği *Bibliothèque orientale* adlı eseri olduğu kabul edilir (nşr. Antoine Galland, Paris 1697). Daha sonra T. P. Hughes *Dictionary of Islam* (London 1885) ve W. Beale *An Oriental Biographical Dictionary* (Kalküta 1881) adlı kitapları kaleme aldılar; ancak bunlar muhteva bakımından yetersiz küçük hacimli araştırmalardı. Milletlerarası bir çalışma olan *The Encyclopaedia of Islam* ise Batı'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında yoğunluk kazanan şarkiyat faaliyetlerinin XX. yüzyılın başlarında ortaya koyduğu en önemli üründür. Bu yüzden daha sonraki yıllarda çeşitli edisyonlar yapıldığı gibi, ilgili milletler tarafından Türkçe, Arapça, Farsça ve Urduca'ya da çevrilerek yayımlanmıştır.

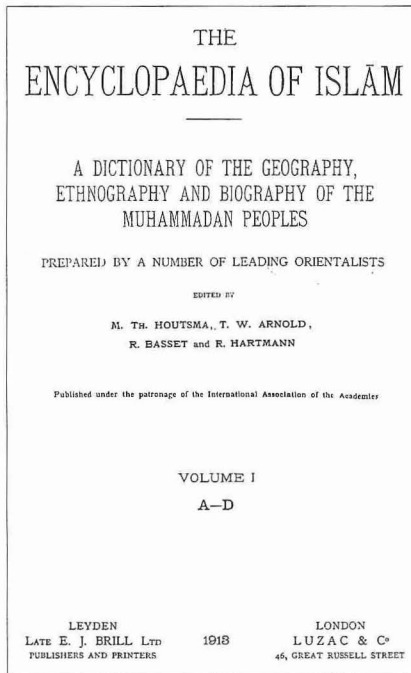
The Encyclopaedia of Islam (first edition, *EI*). 1892'de Londra'da yapılan Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresi'nde Wil-

liam Robertson Smith İslâmî bir ansiklopedi yayımlanması teklifinde bulundu ve teklifi kabul edilerek kendi başkanlığında on iki üyeli bir hazırlık komitesi oluşturuldu. Bir süre sonra Smith'in ölümü üzerine müteakip kongrede yerine Ignaz Goldziher görevlendirildi; ancak 1897'de Paris'te yapılan kongrede Goldziher istifa etti ve onun yerine Martin Theodor Houtsma seçildi. Aynı kongrede, aralarında Barbier de Meynard, Michael Jan de Goeje ve Ignazio Guidi gibi ünlü isimlerin bulunduğu İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Rus, Macar, Avusturyalı ve Hollandalı ilim adamlarından meydana gelen yeni bir komite teşkil edildi. Hazırlanan örnek fasikül Roma'da yapılan kongrede benimsendi ve o sıralarda yeni kurulmuş olan International Association of Academies'in ilk toplantısında (Paris 1901) Leipzig, Münih ve Viyana akademilerinin teklifleri üzerine ansiklopedinin yayımlanması kabul edildi. Böylece en yüksek milletlerarası ilmi teşkilât tarafından da onaylanmış bulunan projenin yayın hazırlıklarına başlama aşamasına gelinmiş oldu. M. J. de Goeje'nin başkanlığında Houtsma'nın da editör olarak görev aldığı bir idare heyeti oluşturuldu ve bir alt komisyon kurularak

genel prensiplerin tesbitiyle görevlendirildi. Bu komisyon çalışmalarını 1902'de tamamladı. Ansiklopedi İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak üç ayrı dilde yayımlanacak, fakat madde başlıkları Doğu dillerinde ve çoğunlukla Arapça olacaktı. Maliyet ise on yıl için 140.000-150.000 mark olarak hesaplandı. Projenin gerçekleşme aşamasına gelmesi üzerine International Association Academies'e üye akademilerin hemen hepsi, başta Hollanda olmak üzere sömürgeci Avrupa devletlerinin tamamı, bu devletlerin sömürge genel valilikleri ve deniz aşırı ticaret şirketleri, ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'ndekiler de dahil din ağırlıklı eğitim veren bazı üniversitelerle çeşitli misyonerlik kuruluşları ansiklopedinin masraflarını karşılamayı taahhüt ettiler.

Ansiklopedinin yayın hakkı ve basım işi, kurulduğu 1683 yılından beri Arapya alanında yazılan en önemli eserleri ve XIX. yüzyılın sonuna doğru da özellikle Christiaan Snouck-Hurgronje öncülüğünde yapılan geniş kapsamlı İslâm araştırmalarını yayımlamakla ünlü E. J. Brill (Leiden) yayınevine verildi. Ansiklopedinin ilk fasikülü 1908'de yayımlandı; ancak Almanca tercümeler sebebiyle tenkide uğradı ve bu dilin sorumlusu M. Seligsohn istifa etmek zorunda kaldı. I. cilt 1913'te tamamlandığında yayın kurulu Houtsma, T. W. Arnold, Rene Basset ve Richard Hartmann'dan, II. cilt çıktığında ise Houtsma, Arent Jean Wensinck, Arnold, Evarista Levi-Provençal ve W. Heffening'den oluşuyordu. 1930'da Arnold'un ölümü üzerine görevi Hamilton Alexander Roskeen Gibb'e verildi ve yayın kurulunda bir daha değişiklik olmadı. 1936'da *The Encyclopaedia of Islam* (*A Dictionary of the Geography, Ethnography and Biography of the Mohammedan Peoples*) adıyla dört büyük cilt, 5312 sayfa ve 6176 madde halinde yayımı tamamlanan ansiklopediye 1939'da da bir ilâve cilt eklendi (1987'de eserin tamamının, ciltler ikiye bölünerek ve boyutları biraz küçültülerek *First Encyclopaedia of Islam* adı altında ve dokuz cilt halinde tıpkıbasımı yapıldı). 1934'ten sonra Heffening'in başlattığı isimler indeksi çalışması ise II. Dünya Savaşı sebebiyle tamamlanamadı. 1937'de Wensinck, ansiklopedinin Almanca bir özeti olan *Handwörterbuch des Islam* üzerine çalışma başlatmıştı; 1939'da onun ölümü üzerine Johannes Heindrik Kramers gö-

The Encyclopaedia of Islam'in (1913-1936) ilk baskısının I. cildinin kapağı

revi devraldı ve eser 1941'de tek cilt olarak yayımlandı. Daha sonra da Gibb ile Kramers'in birlikte hazırladıkları İngilizce özet Hollanda Kraliyet Akademisi tarafından piyasaya çıkarıldı (*Shorter Encyclopaedia of Islam*, Leiden 1953).

The Encyclopaedia of Islam, Avrupa'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında sömürgecilik faaliyetlerine paralel olarak yoğunlaştırılan şarkiyat çalışmalarının ürünüdür ve hazırlanmasının asıl amacı başta Hollanda, İngiltere ve Fransa olmak üzere büyük sömürge imparatorluklarının hâkimiyeti altında bulunan İslâm toprakları hakkında güvenilir bilgi toplamak ve buralara gidecek görevlilere yardımcı olmaktır. Bundan dolayı ansiklopedide müslümanlar açısından önemli olan pek çok maddenin ihmal edildiği, buna karşılık Batılılar için değer taşıyan hususların ön planda tutulduğu ve konu seçiminin daha ziyade bu ülkeler hakkında bilgi edinmeye yönelik olduğu görülmektedir. Asıl İslâm diniyle doğrudan ilgili maddelerde ise, bazıları şarkiyatçılığının yanında rahip olan yazarlar konuyu tarafsızlıktan uzak misyonerce bir tutumla ele almışlar ve tenkitçi yaklaşım adına en başta vahyi inkâr ederek İslâmiyet'i yahudi ve hristiyan din adamlarından öğrendiği bilgilerle Hz. Muham-

med'in kurduğunu, daha sonra bu sosyal hareketin başkalarının da yardımıyla din haline getirildiğini ispatlamaya, temel İslâmî kavramlar üzerinde şüphe ve tereddüt uyandırmaya çalışmışlar (meselâ bk. "Allâh", "Kor'ân", "Muhammad" md.leri), bu arada çirkin ifadeler kullanmaktan ve iftira atmaktan da çekinmemişlerdir (meselâ bk. "Abd Allâh b. al-'Abbâs", "Â'isha" md.leri). Peygamberlerin hayatı gibi konularda İslâmî kaynaklardan çok Tevrat, Talmud ve İncil'i ön plana çıkarmışlardır. Edebiyatla ilgili maddelerde sadece Arap edebiyatı dikkate alınarak ikinci derecede de İran edebiyatı göz önünde tutulmuş, Türk edebiyatıyla ilgili maddelere ise ya çok sathî yaklaşmış veya hiç temas edilmemiştir. Meselâ "Şâ'ir" maddesinde Türk şiirine ve şairlerine yer verilmediği görülmektedir. Ancak bütün aksaklıklarına rağmen bu ansiklopedinin ilk çalışma oluşunun da tesiriyle büyük bir boşluğu doldurduğu ve daha sonra yayımlanan benzeri eserler için örnek oluşturduğu da bir gerçektir.

Ansiklopedi için dört büyük Doğu dilinde (Arapça, Farsça, Türkçe, Urduca) tercüme faaliyetleri başlatılmış, ancak bunlardan yalnız Türkçe ve Urduca tercüme tamamlanamamıştır. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1940-1988 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan Türkçe tercüme, aslında sadece tercüme değil genişletilmiş bir Türkçe edisyon durumundadır ve ikisi ikişer cilt halinde (V/1-2, XII/1-2) on üç (toplam on beş) ciltten meydana gelen bu çalışmada önemli ölçüde genişletilmiş veya yeniden telif edilmiş maddeler bulunmaktadır (bk. İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ). Pakistan'da Pencap Üniversitesi (Lahor) tarafından 1960-1989 yılları arasında yirmi üç cilt halinde gerçekleştirilen Urduca tercümenin (*Urdu Dâ'ire-i Ma'ârif-i İslâmiyye*) önemli bir kısmı ikinci edisyonun ilk dört cildinden çevrilmiş, *İslâm Ansiklopedisi* örnek alınarak ve ondan da faydalanılarak esere, hatalı maddelerinin düzeltilip genişletilmesinden başka Urdu edebiyatına ve Hint - Pakistan coğrafya, tarih ve kültürüne dair birçok yeni madde ilâve edilmiştir. Arapça tercümenin yayımına daha önce başlanmışsa da (*Dâ'ire-i Ma'ârif-i İslâmiyye*, Kahire 1933) eser ancak "Ârif Paşa" maddesine kadar gelebilmiş ve on beş cilt halinde yarım kalmıştır. Bu çalışma da yalnız tercüme olmayıp bazan kısa dipnotlar şeklinde, bazan da

SHORTER ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM

EDITED ON BEHALF OF THE ROYAL NETHERLANDS ACADEMY

BY

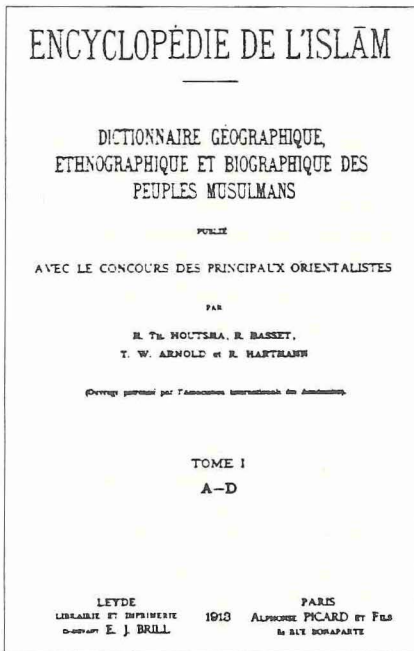
H. A. R. GIBB AND J. H. KRAMERS †

LEIDEN
E. J. BRILL
1953

The Encyclopaedia of Islam'ın özetini olarak yayımlanan *Shorter Encyclopaedia of Islam*'ın (Leiden 1953) kapak sayfası

The Encyclopaedia of Islam'ın ilk baskısının Fransızca edisyonunun kapağı

maddenin sonuna eklenen uzunca tenkitlerle ve yapılan ilâvelerle hacmi genişletilmiş bir edisyon durumundadır. Özellikle dinî konularla ilgili olarak Ahmed Muhammed Şâkir, Emîn el-Havî, Muhammed Yûsuf Mûsâ, Muhammed Hâmid el-Fikî, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, M. Mustafa Hilmî, Mustafa Abdürrâzık ve Ebû Rîde gibi tanınmış âlimler önemli tenkit ve ilâvelerde bulunmuşlardır. İran'da 1948 yılında girilen Farsça tercüme teşebbüsü sonuçsuz kalmışsa da daha sonra başlatılan *The Encyclopaedia of Islam*'ın (new edition, [EI²]) tercümesi halen devam etmektedir (aş. bk.).

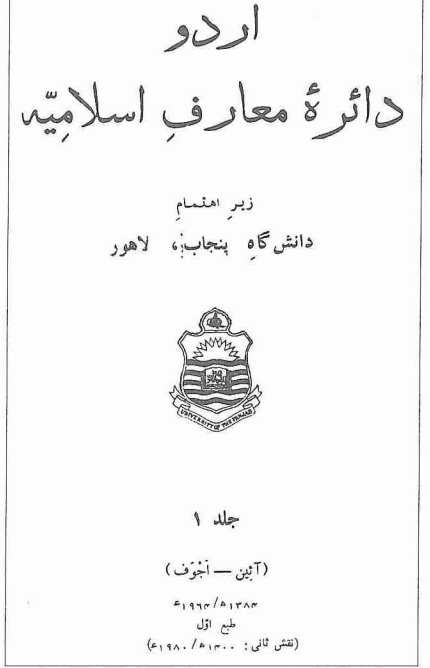
The Encyclopaedia of Islam Doğu dillerinde yayımlanmaya başladıktan sonra İslâm dünyasında akademik çevrelerin dışından da çeşitli eleştiriler almıştır. Özellikle Türkiye'de karşılaştığı tepki şiddetli olmuş, *İslâm Ansiklopedisi* yayını kurulunu hristiyan şarkiyatçıların emellerine alet olmakla suçlayan devrin önde gelen din âlimlerinden İsmail Hakkı İzmirli, Kâmil Miras, Ömer Rıza Doğrul ve Eşref Edip ona nazîre olarak *İslâm - Türk Ansiklopedisi* adı altında yeni bir ansiklopedi çıkarmaya başlamışlardır (İstanbul 1941). Ancak bu eser II. cildini tamamlamadan henüz 70. fasi-

külde iken 1948'de yayımını kesmek zorunda kalmıştır (bk. İSLAM-TÜRK ANSİKLOPEDİSİ). *The Encyclopaedia of Islam*'a yöneltilen eleştiriler karşısında yayın kurulu başkanı Houtsma, ansiklopedinin hristiyanlar tarafından çıkarılmasını dik-kate alarak kendisinin tarafsızlığını ko-rumaya çalıştığını, fakat görüşlerine ka-tılmasa bile yazılan maddelere müda-hale etmeme eğiliminde olduğunu be-lirtmek sorumluluğu yazarlara yükler-ken (*EI*², VI, 909-910) eserin yeni baskı-sının (*EI*²) V. ciltten itibaren yayın ku-rulu başkanlığını yapan C. E. Bosworth üstü kapalı da olsa bu hususta İngilte-re, Fransa ve Hollanda'nın sömürgeci tutumlarının ve Doğu'da görevli olarak çalışan ilim adamlarının rol oynadığını açıklamıştır (*New Books Quarterly*, 1/2-3, s. 8). Her iki edisyonun yayın kurulla-rında yer alan Gibb ise ansiklopedilerin belli bir dönemdeki belli bir entellektüel sistemin ürünü olduğunu vurguladıktan sonra bu ansiklopedinin Batılı ilim adamları tarafından tenkitçi bilim gele-neğini kabul edenler için hazırlandığını ve dolayısıyla müslümanların beklenti-lerine uygun düşmediğini ifade etmiştir (*Prospectus of the Encyclopaedia of Islam in Urdu*, s. 7).

The Encyclopaedia of Islam (new edi-tion, *EI*²). II. Dünya Savaşı'ndan sonra sö-mürge imparatorlukları yıkılmış ve bu

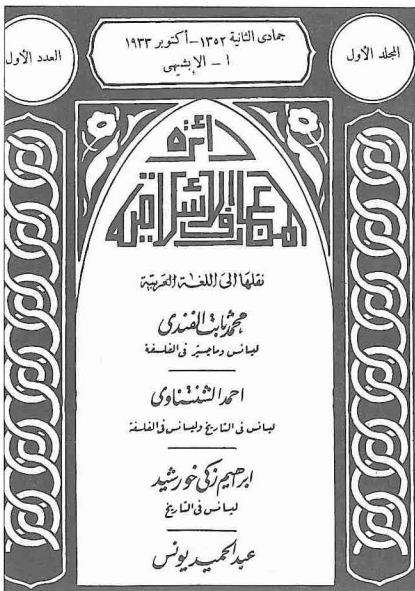
devletlerin İslâm toprakları üzerindeki hâkimiyetleri sona ermişti. Dolayısıyla ansiklopedide hemen her konunun Av-rupa'nın çıkarları doğrultusunda ele alın-mış ve yorumlanmış olması Batılı oku-yucuların da dikkatini çekmeye başla-mıştı. Öte yandan bu durum, savaş son-rası benimsenen milletlerin eşitliği ve devletler arasındaki ilişkilerin karşılıklı saygıya dayanması ilkelerine de ters dü-şüyordu. Ayrıca artık milletlerarası şar-kiyat kongrelerine yalnız Batı'dan değil başta Türkiye olmak üzere çeşitli İslâm ülkelerinden de birçok ilim adamı katı-lıyordu. 1940 yılından beri Türkiye'de yayımlanan *İslâm Ansiklopedisi* ise ese-rin en azından Türk tarihi ve kültürüne ilişkin maddelerindeki yanlış ve eksiklik-leri ortaya koymaya başlamıştı. Bunun üzerine ansiklopedinin yeniden ele alın-ması ve kapsamının genişletilmesi ihti-yacı ortaya çıktı. Bu defa doğrudan In-ternational Association Academies'in yö-netiminde ve yine E. J. Brill yayınevi ta-rafından basılmak üzere hataları düzel-tilmiş ve eksikleri tamamlanarak geniş-letilmiş yeni bir edisyon için harekete geçildi. B. Spuler'in, *The Encyclopaedia of Islam*'ın (*EI*¹) düzeltilmiş yeni bir ba-sımı yapılmadığı sürece daha güvenilir bir kaynak sayılacağını belirttiği (Köprü-lü, XII/3, s. 162) *İslâm Ansiklopedisi*, birinci baskıda mevcut hata ve eksikle-rin yanında bazı kötü niyetli peşin hü-kümleri ortaya çıkardığı gibi birçok ko-nuda Türk bilim adamlarının katkısına ihtiyaç bulunduğunu da gösteriyordu. Nitekim ilk baskıda yazar olarak sadece M. Fuad Köprülü yer alırken ikincisinde pek çok Türk ilim adamı sipariş edilen yeni maddeleri yazarak katkıda bulun-du; bu arada *İslâm Ansiklopedisi*'nde Türk ilim adamları tarafından yazılmış olan çok sayıda madde de ya aynı imza ile yayımlandı veya yeniden yazılırken bunlardan faydalanıldı.

İngilizce ve Fransızca olarak yayımlan-ması planlanan yeni baskının 1954'te ilk fasikülünü çıktığı zaman yayın kurulunda eski isimlerden Gibb, Kramers ve E. Le-vi-Provençal ile Joseph Schacht bulun-u-yordu. Daha sonra C. E. Bosworth, E. van Donzel, Bernard Lewis, Charles Pellat, V. L. Ménage, W. Heinrichs, G. Lecomte gibi isimler yayın kurulunda yer aldı. J. van Ess başkanlığında oluşturulan icra komitesinde yardımcı üyeler olarak Nâ-cî el-Asîl, Halil İnalıcık, İbrâhim Medkûr, Muhammed Şefî', Bezmî Ensârî, Musta-fa eş-Şihâbî, Seyyid Hüseyin Nasr, Mu-

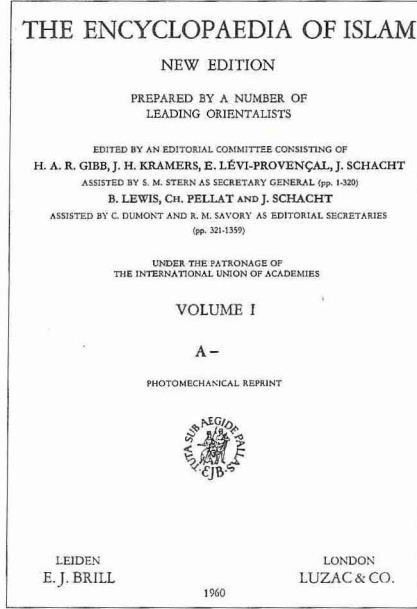
The Encyclopaedia of Islam'ın ikinci edisyonundan Urduca'ya çevrilerek hazırlanan Urdu Dā'ire-i Ma'ārif-i İslāmiyye'nin I. cildinin (Lahor 1960) kapağı

The Encyclopaedia of Islam'ın yarım kalan Arapça edis-yonu Dā'iretū'l-ma'ārif-i'l-İslāmiyye'nin I. cildinin ilk cüzünün (Kahire 1933) kapağı

hammed et-Tālibî ve diğer bazı müslü-man ilim adamları görev yaptı.

1994'te VIII. cildin sekizinci fasikülü (son madde "Rıdā Shāh") çıkarılan eser sekiz veya dokuz cilt olarak planlanmış-tır. Her cilt 1100-1300 sayfa hacminde olup toplam madde sayısı 1954'te ya-yımlanan ana listeye göre 10.000'in üze-rindedir. Birinci baskıya oranla hacmin genişliği, madde sayısının artırılmasın-dan ve mevcutların daha ayrıntılı hale getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Ye-ni edisyonda Siyah Afrika, Orta Asya ve Uzakdoğu gibi çoğunluğu İslâm dünya-sına dahil olan yerlerle bugün İslâm top-rağı olmayan İspanya, Balkanlar ve Rus-ya gibi bölgelere de önem verilmiştir. İlk neşrine prensip kararı gereği sade-ce kişi, yer, hânedan ve kurum adları-yla dinî, edebî ve hukukî terimler dahil edilmişken ikinciye daha genel nitelikte maddeler de alınmıştır. Bunun sonucu olarak ortaya, daha önce hakkında ay-rıntılı araştırma yapılmamış "Bārūd", "Djarida", "Dustūr", "Ghazal", "Harb", "Khatt", "Kışsa", "Kitābāt", "Libās", "Mā", "Madh", "Madjlis" gibi birçok madde çı-kmıştır. Maddelerin büyük çoğunluğu ye-ni kaleme alınmış, birinci edisyondaki

The Encyclopaedia of Islam'ın yeni edisyonunun kapağı

maddelerin birçoğu yeniden yazdırılmış veya bunlara yeni bilgiler eklenmiştir. Ancak J. Schacht'ın fıkıhla, W. Barthold'un Orta Asya ile, V. Minorsky'nin İran tarihi ve coğrafyasıyla ve A. J. Wensinck'in İslâm kültürüyle ilgili maddeleri gibi bir kısım maddeler aynen korunmuş, sadece bibliyografya ve bazı bilgi ilâveleriyle zenginleştirilmiştir.

Yeni edisyonun ilk üç cildi için yayımlanan *Supplement*'e (1980) yeni teklif edilen veya yazarından geç gelen maddelerle yeni ölen şahıslar için yazdırılan biyografi maddeleri alındı. W. C. Brice'a bir tarih atlası hazırlama görevi verilirken J. D. Pearson ve Hilda Pearson'a önce I-III. ciltleri (1979), daha sonra IV-V. ciltlerle *Supplement*'in ilk altı fasikülünü kapsayacak şekilde indeks hazırlatıldı (1989). 1991'de E. van Donzel'in yeniden gözden geçirdiği ilâveli indeks, 1993'te de P. J. Bearman'ın hazırladığı konular indeksi yayımlandı.

The Encyclopaedia of Islam'da (EI¹) görülen İslâm'ın temel kavram ve esaslarına yönelik art niyetli ve taraflı bakışı yeni neşirde de büyük ölçüde devam ettirmek, ancak bazı maddelerdeki yanlış bilgi ve asılsız iddialara bu neşirde yer verilmediği görülmektedir (meselâ "Abd Allâh b. al-`Abbâs" ve "Djamra" maddeleriyle ilgili olarak bk. *DİA*, I, 77; VII,

340). Böyle geniş çaplı bir eserde bulunması bir ölçüde normal karşılanabilecek olan bazı hatalar yanında klasik kaynaklardaki metinleri yanlış okuma ve anlamalara (bk. *Dânişnâme-i İrân ve İslâm* [nşr. İhsân Yârşâtır], nâşirin mukaddimesi, I, 20), bir kısmının ön yargılardan kaynaklandığı anlaşılan ilmi hata ve asılsız iddialara (bunlarla ilgili bazı tenkitler için bk. *DİA*, I, 115-116; II, 76; IV, 25, 36; VII, 204, 230, 340, 378), karşılığı bulunmayan atflara (meselâ "Buğhrâ Khân", "Djahân Shâh", "Djanfidâ Khatûn") ve tekrar yazılmış maddelere (meselâ, "İmâdi" [III, 1161; *Suppl.*, s. 416], "al-Adjâdî" [II, 207; III, 696; *Suppl.*, s. 380], "Châzî Miyân" [III, 1047-1048; VI, 783-784]) rastlanmaktadır. Bunlardan başka birçok maddenin ve madde olarak alınan bazı şahıslarla eserleri hakkında verilen bilgilerin de yetersiz kaldığı görülmektedir (meselâ "Akhîra", "Bukhârî", "Abû Dharr", "Abû Dâ'ûd"). İlk edisyonda yapıldığı gibi metin içerisinde sık sık kaynak gösterilmesinin okumayı engellediği ileri sürülen eleştiriler arasındadır. Ayrıca yine birincisinde olduğu gibi maddeler farklı dillerde yazıldığı için yapılan çeviriler sırasında önemli kayıplara uğramış ve zaman zaman hatalı tercüme edilmiştir (meselâ "Abû Yûsuf", I [İng.], 164^b, son- dan ikinci satır / I [Fr.], 169^b, 19. satır ve "İbn Rushd", III [İng.], 918^b, 37-38. satırlar / III [Fr.], 942^b, son- dan 7-8. satırlar). Ancak ansiklopedinin bu ikinci baskısı birincisinden çok daha ileri seviyede ilmi bir eserdir ve özellikle araştırmacılar için vazgeçilmez bir kaynak teşkil etmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi Urduca tercümede maddelerin önemli bir kısmı ikinci baskıdan alınmıştır. İran'da sonuçsuz kalan *The Encyclopaedia of Islam*'ın (EI¹) Farsça'ya çevrilmesi teşebbüsünden sonra İran kültür ve tarihiyle ilgili maddelerin de ilâvesiyle Büngâh-ı Tercüme ve Neşr-i Kitâb adlı kurum tarafından yeni edisyonun Farsça'ya tercümesine başlanmış ve *Dânişnâme-i İrân ve İslâm* adı verilen bu tercümenin elif harfine ait dokuz fasikülü 1975-1978 yılları arasında, 10. fasikülü 1982'de ve 11. fasikülü de (son md. "Erdebîl") 1991'de yayımlanmıştır. Bu arada 1984 yılında kurulan Bünyâd-ı Dâiretû'l-maârif-i İslâmî adlı bir müesseseye, ansiklopedinin adını *Dânişnâme-yi Cihân-ı İslâm* şekline çevirerek kısmen telif, kısmen diğer ansiklopedilerden (*İA*, *EI*², *UDMİ*, *EIr.*, *DİA*) tercüme yoluyla ve elif harfini atlayarak

bâ harfinden itibaren bir ansiklopedi çıkarmaya başlamış ve henüz üç fasikül yayımlamıştır (Tahran 1990-1993).

BİBLİYOGRAFYA:

The Encyclopaedia of Islam (first edition), I-V, Leiden 1913-36; Eşref Edib, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1940; *Prospectus of the Encyclopaedia of Islam in Urdu*, Lahore 1953; *Dânişnâme-i İrân ve İslâm* (nşr. İhsân Yârşâtır), Tahran 1354 hş., nâşirin mukaddimesi, I, 9-33; Ahmed İsmailovîç, *Felsefetü'l-istişrak ve eşeruhâ fi'l-edebî'l-`Arabiyyi'l-mu`âşır*, Kahire 1980, s. 567-571; Enver el-Cündî, *Sümümü'l-istişrak ve'l-müsteşrikin*, Beyrut 1405/1985, s. 17-20; Ayhan Aykut, *Türkiye'de Ansiklopediciliğin Doğuşu ve Gelişmesi* (yüksek lisans tezi, 1989), İSAM Ktp., nr. 9666, s. 75-91; M. Hamidullah, "The Urdu Edition of the Encyclopaedia of Islam", *WI*, VI/3-4 (1961), s. 244-247; A. N. Md. Khalidî, "Urdu Encyclopaedia of Islam", *IC*, XXXVI/1 (1962), s. 79-81; E. van Donzel, "The Encyclopaedia of Islam", *Newsletters*, sy. 5, Leiden 1991, s. 55; a.mlf., "Maw-sû'a", *EI*² (İng.), VI, 908-910; Orhan F. Köprülü, "İslâm Ansiklopedisinin Mahiyet ve Kıymeti", *Diyanet Dergisi*, XII/3 (1973), s. 161-162; C. E. Bosworth, "The Encyclopaedia of Islam", *New Books Quarterly*, 1/2-3, London 1981, s. 8-10; Ahmet Zeki Özgöer, "İslâm Ansiklopedisine Dair", *İslâmî Araştırmalar*, II/6, Ankara 1988, s. 68-73; Murtazâ Es'adî, "Ta-lî'a-i Dânişnâme-i Cihân-i İslâm", *Neşr-i Dâniş*, XI/1, Tahran 1369/1990-91, s. 42; Ahmed el-Âyid, "Dâ'iretû'l-ma`ârif-i-İslâmiyye aş-lûn min uşûl-i-mu`cemi'l-`Arabiyyi't-târîhi", *el-Mu`cemü'l-`Arabiyyi't-târîhi*, Tunus 1991, s. 41-59; TDEA, IV, 421-423; Ehsan Yarshater, "Dâneş-nâmâ-ye İrân wa Eslâm", *EIr.*, VI, 652-653.

KEMAL KAHRAMAN

ENDÂZE

(bk. ARŞIN).

ENDELÜSİ

(الأندلس)

Ebû'l-Hakem Ubeydullâh (Abdullâh)

b. el-Muzaffer b. Abdillâh

b. Muhammed el-Bâhilî el-Endelüsî

(ö. 549/1155)

Endülüs asıllı
edip, hekim ve filozof.

486 (1093) yılında Meriye'de (Almeria) doğdu. Hakîm el-Mağribî diye de tanınır. Hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi yoktur. Otuz dört yaşında iken hacca gitmek amacıyla Endülüs'ten ayrıldı. İki yıl sonra tekrar hacca gitti. Bunu takip eden yıllarda Dimaşk, Kahire ve İskenderiye'de öğrenim gördü. Doğuya yaptığı seyahat sırasında uğradığı ve öğrenim gördüğü bu yerlerde tıp, geomet-